

մենք էլ չհետեւե՛նք Պօղոս Առաքեալին. սիրել երբէք ուշ չէ և Աստուծոյ սէրը թափանցելով մեր սրտերն և այժմ, որպէս վաղ, կարող է հրաշքներ գործել տալ օգնութեամբ Ս. Հոգւոյն:

Եկեղեցի, մեր ժամանակի քրիստոնեայ եկեղեցի, Դու հոգոց ես հանում քո անյաջողութեանց համար, քո թուլութեանց համար և առանց այլ ևս աշխարհի վերայ յաղթութեան մասին երազելու, արտասուօք թուում ես բազմացող հերձուածները -- վեր կաց, հանիր սգոյ զգեստներդ, լուսաւորուիր քո Տիրոջ փառաց ճառագայթներով և մոիր քեզ շրջապատող ժողովրդի մէջ, առ քեզ վերայ նորա բեռն և տար քեզ վերայ նորա ցաւերը: Իջիր, գնա կորած հոգիների մօտ, որոնիր և փրկիր Մագթաղինացիներին, Ջաքէսներին և Ոսեւսիմոններին և սպասելով փառաւոր յաղթութեանց, որոնք քեզ խոստացել է Աստուած, ուրախացիր հրեշտակների հետ միասին մի զլջացած մեղաւորի համար:

(Բերալէ).

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԼՈՒԹՈՒՄՆ.

Մեր ուսումնարաններում (մայրենի և օտար) լեզուի ուսումը աւելի հիմնուած է քերականութեան դասերի վերայ, որոնց արդիւնքը մեծ մասով քիչ է լինում: Ուսուցիչը գիտէ իւր առարկան, աշակերտները ամենայն ջանքով աշխատում են, բայց և այնպէս պտուղը անմխիթար է. ինչով պէտք է բացատրուի այս տխուր երևոյթը:

Մնում է որ պատճառը փնտռենք դասատուութեան եղանակի մէջ.

Վեր առնենք մի օրինակ և լուծենք ինչպէս որ մեր ընտիր ուսուցիչները սովորութիւն ունին լուծելու. Հ. Արսէն Այալնեանը լաւ ուսուցիչ է, և մենք կաշխատենք նորա եղանակով լուծել հետեւեալ օրինակը.

ԾՆՃՂՈՒԿՆԵՐ

Մի աւերակ վանք, որ բազմաթիւ ճնճղուկներին ապաստան էր տուել, նորոգուեցաւ: Երբ այդպէս իւր նախկին պայծառութիւնը ստացաւ, ճնճղուկները կրկին եկան իրանց հին բոյները փնտռելու: Բայց արդէն բոլորը ծեփած տեսան: «Ել ինչի՛, աղաղակեցին նոքա, հիմա էլ ինչի՛ն է պէտք այսպէս ահագին շէնքը: Վեր կայէք, այս անօգուտ քարակուտից հեռանանք»:

Ընթերցողը գիտէ, թէ մենք ինչ նշանակութիւն ենք տալիս համաձայնական մասին, նախաբանին, ուսման, ուստի և աւելի այս կէտը ի նկատի կառնուք, և ոչ թէ ստուգաբանական մասը, և: Արեւելի ցուցմամբ վերի օրինակը մօտաւորապէս այսպէս պէտք է լուծուի:

Մի
աւերակ
վանք

ածականներ՝ վաճառականի:

անուն՝ նախաբան-բայի, որոշուած՝ Բ, --էր-- ամականներով:

որ

յարաբերական դերանուն՝ վաճառականի, անուն՝ Գ--ել էր բայի եւ միջանկեալ նախադասութեան:

բազմաթիւ
ճնճղուկներին

Բազմաթիւ, ամական՝ ճնճղուկներին գոյականի. նախադասանիցով: Ճնճղուկներին, խնդիր - բնութեան՝ Գ--ել էր բայի:

ապաստան
տուել էր

խնդիր - սեռի՝ Գ--ել էր բայի
էականով բաղադրեալ բայ՝ որ անուան - բայի եւ միջանկեալ նախադասութեան:

նորոգուեցաւ

բայ՝ վաճառական - բայի եւ զլխաւոր նախադասութեան:
Մինչեւ այս տեղ՝ Աւագին նախադասութիւն:

երբ

անի որով՝ ժամանակական մակբայ՝ Գ--այի բայի:

այդպէս

դերանունական - որական մակբայ՝ Գ--այի բայի:

իւր
նախկին

ածականների՝ պայծառ-բիւշ գոյականի:

պայծառութիւնը

խնդիր - սեռի՝ Գ--այի. որոշուած՝ Բ, նախկին
ածականներով:

ստացաւ	բայ: Անուն - բային զօրութեամբ է իմացվում՝ այսինքն
ձեռքով	ձեռքով զոյական կամ նոյն դերանուն:
ճնճողակները	անուն՝ եկան բայի:
կրկին	մակբայ՝ եկան բայի:
եկան	բայ՝ ճնճողակներ անուն - բայի:
իրանց հին	ածականներ՝ բայերը զոյականի:
բոյները	խնդիր - սեռի՝ փութեւն - բայի:
վնասուելու	խնդիր - բնութեան՝ եկան բայի:
	երկրորդ նախադասութիւն:
Բայց	շաղկապ՝ եկան փութեւն - եւ Գեորգի բայերի զօղիւ... ունի:

Այս երկու նախադասութեանց լուծմամբ բաւականանանք, որովհետեւ ինքնին երևում է, թէ շարունակութիւնը ինչ պէտք է լինի, Բայց մի թէ թերութիւն կայ մէջը, Տեղեկութեանց ճշտութիւնը, ուսումնական հիմքը շատ հաստատուն է. քիչեցուէ համար դորանից աւելի չի պահանջուի. Այլ մենք ի նկատի պէտք է առնուիք այն հանգամանքը, թէ նոյն վերլուծութիւնը հոգեւէ համար էր, ուրեքեքեւ - համար, Իսկ այս կողմից նա խիստ թմբեցուցիչ ազդեցութիւն պիտի գործէ, և իրօք ևս գործում է:

Ինչպէս որ ջրաղացի քարը իւր տաղտուկ միակերպ ձայնով մարդուն քննեցնում է, միտքը մթնեցնում է, այնպէս էլ անդադար քերականական ձայները (յապկացուցիչ, բացայայտիչ, անուն - բայի, բայ և այլն) ծուլացնում են աշակերտի քնքշող ուշիմութիւնը, որովհետեւ միայն ուսուցիչն է հասկանում այն ձայների իսկական խորհուրդը, մինչդեռ աշակերտի համար՝ նոքա դառնում են եօթը փականքով փակուած քրմական գիտութիւն, Ինչի՞ համար է այդքան աշխատութիւն, ի՞նչ օգուտ դորանից. այսօրինակ հարցմունքները անդադար տանջում են մանուկին, նա մի և նոյն ժամանակ սովորում է պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, մաթեմատիքա... և իւրաքանչիւրի բարերար ազդեցութիւնը իւր վերայ՝ այսպէս կամ այնպէս շարունակ դդում է. իսկ լեզուի տկարութիւնը միշտ նոյնպէս է մնում, որքան էլ որ քերականութիւն սովորէ. ի՞նչ շահ ուրեմն, հարցնում է նա:

Քերականական այսպիսի լուծումը՝ ցոյց է տալիս լեզուն իւր անշարժութեան կողմից, մինչդեռ դորա մէջ կենդանութիւն կայ. Ամենայն նախադասութեան մէջ մի սերմ կայ, որ ծլում, բողբոջում, կեանք է առնում, ծաղիկներով է բացվում. իսկ աշակերտը տեսնում է կտոր կտոր անգամ-

առած մեռելութիւն, այսինքն նա տեսնում է նախադասութեան բառերը այն կարգով, ինչ կարգով որ դէպքը իրար մօտ շարել է. մի նախադասութեան մէջ տեսնում է նախ՝ «*ի-ն*», միւսի մէջ նախ՝ «*ի-ն*», ինչպէս որ առ հասարակ դէպքը և պատահմանքը ուզեցել է քմահաճութեամբ խաղեր խաղալ, նա սովորում է հաստ ու բարակին մէկ դին տալ. արդեօք ածական է, արդեօք մակբայ, մի և նոյն է, թող առաջին բառը լինի, ուրեմն էլ ոչ մէկը հետաքրքրական չէ. Չեղդութեան և անտարբերութեան զգացմանքը սկսուեցաւ, որ գնալով աւելի է զօրանում. նորան սովորեցնում են այս բանը կոչել «*բէ*», այն բանը՝ «*ա*», երրորդը՝ «*ու*», չորրորդը՝ «*ի*» և հ.ա. . . . և ասում են, թէ վերջապէս այդ բոլորը միացած երևակայիլ և կը դառնայ գիշտիկ պարտիկ, ինչպէս ինչպէս Միթէ այս չի՞ նշանակում ծիծաղել մանկան առողջ դատողութեան վերայ, ապուշացնել նորա միտքը, մարել նորա բանական լոյսը. և միթէ նոյնպէս չի՞ վարվում քերականական լուծումը:

Արդարութեամբ խօսելով՝ մենք պէտք է այն էլ աւելացնենք, թէ Լ. Արսէնը մի ուրիշ ձև ևս առաջարկում է լուծելու համար, որ և արդէն գործ են դնում ուսուցիչներից շատերը, մանաւանդ օտար լեզուներ սովորեցնող ուսուցիչները, նա ասում է. «Բայց շատերու սովորութիւն է՝ նախադասութեան մէջէն յառաջ անուն - բային որոշել, յետոյ բայն և իւր խնդիրը. և անկէ ետքը՝ խօսքին երկրորդական կամ ամբողջացուցիչ մասերը լուծել. Լուծման այս կերպը անշուշտ աւելի լաւ է. միշտ մի կենդրոն կայ աչքի առաջ, որ տեղից որ միւս մասերը յետոյ որոշվում են, Բայց և այնպէս մեռելութիւնը դարձեալ մեռելութիւն է մնում, լեզուն իւր կենդանի շարժումը չի օտանում, որ միայն կենդանացնել կարող էր նա և աշակերտի աշխոյժը, Երանի, որքան որ Լ. Արսէնի քերականութեան մէջ իմաստութիւն, հմտութիւն, լեզուագիտութիւն կայ, այնքանը լաւ դասաւորուած լինէր ձեռնարկի ձևով. մեր ուսուցիչները դժուարանում են այդ հարուստ գանձից հարկաւորը շնորհալի կերպով քաղել:

Լեզուագիտութիւնը շատ է առաջ գնում. դասատուութեան եղանակը նորա քայլերով պէտք է դնայ, բայց ոչ թէ այն անսպառ գանձից բան պահանջենք, այլ աւանդելի նիւթը լաւագոյն կերպով դասաւորելով՝ նոր ժամանակներում Գերմանացի մանկավարժ Կերնը շատ յարմար ոճ՝ է առաջարկել լեզու դաս տալու համար*): որ և մենք կարեւոր ենք համա-

*) Այդ խնդրին վերաբերեալ նորա շարագրութիւններից մեր ձեռքը հասել է չորս հատը, որոնք դուրս է եւ այժմ՝ շարունակութիւն ունենան. որ մեզ տոկաւին յայտնի չէ. նաքս են Deutsche Satzlehre, Zur Methodik, Zur Reform, Grundriss.

րում ընթերցողներին այսու հաղորդել:

Ամենից առաջ այս խնդիրը պէտք է պարզուի, թէ իւրաքանչիւր նախադասութեան մէջ արդեօք ո՞ր անդամը աւելի նշանաւոր է և կենդրոն է կազմում ամբողջութեան մէջ: Մենք տեսանք, թէ նախադասութեան մէջ բառերի պատահական կարգը չի կարող ցոյց տալ իրանց արժէքի աստիճանաւորութիւնը, այսինքն տեղով առաջին բառը՝ միշտ արժէքով առաջին չի լինի, Իսկ եթէ ոմանք նախադասութեան մէջ նախ փնտռում են անուն - բային կամ ենթական, ասացինք, թէ այս աւելի լաւ եղանակ է. բայց ափսոս, որ դժուար է երևակայել, թէ այդ եղանակի վնասները ևս որքան ընդարձակութիւն են ստանում:

Կարծես թէ մի անմեղ զրօսանք է, երբ որ աշակերտին անդադար հարցնում ենք, թէ ո՞ւմ մասին է խօսքը, կամ թէ ո՞րն է նախադասութեան անուն - բային: Այս հնարով աշակերտի գլխի մէջ պինդ բւեռում ենք այն սխալ գաղափարը, իբր թէ նախադասութեան գլխաւոր մասը Ֆլշո ենթական է. և նա էլ դրքեր կարդալիս ու խօսածները լսելիս՝ միմիայն ենթական ըմբռնելու է աշխատում (միւսները նորա ուշադրութիւնից հարկաւ ցնդւում են), ուրեմն ուրեքն է հասկանալ կերպով. վերջապէս նա իւր գլխաւոր ասելիքն էլ Ֆլշո աշխատում է ենթակայով արտայայտել, ուստի և նորա բանեցրած նախադասութիւնները զուրկ են լինում կենդանութիւնից, լրութիւնից, որոշութիւնից, ազատութիւնից և գեղեցկութիւնից: Խօսք չը կայ, թէ սոքա ամենքը մանր վնասներ չեն:

Արդէն նոյն իսկ մեր հայերէն լեզուն յաճախակի դործ է ածում եւթուան շեշտը՝ նախադասութիւններ. փոխանակ ասելու «եւ կարծում եմ», «բո՛ւ ծուլացել ես», լեզուն շատ անգամ բաւական է համարում կարծարտայայտել՝ կարծում եմ, ծուլացել ես, անուն - բային զօրութեամբ և ոչ ներգործութեամբ նշանակելով: Այս մի թեթեւ նշան է, թէ նախադասութեան կենդրոնը ենթական չի կարող լինել:

Յետոյ մենք ունինք բազմաթիւ դէպքեր՝ նախադասութիւններ՝ «անձրւում է», «մեղք է», «հարկ է», որոնք բնաւ անուն - բայի չունին ոչ ներգործութեամբ և ոչ զօրութեամբ:

Գուցէ առարկուի թէ «կարդացի», «թշնամացար», նախադասութիւններ չեն, այլ լոկ միայն բայ են: Բայց սխալ է, դրքա մի և նոյն ժամանակ կատարեալ նախադասութիւններ են. իսկ եթէ այդպիսի նախադասութիւնը ոչ ոք է երևում մեզ և կարօտ է լրացման, մենք աւելի փափագում ենք իմանալ ոչ թէ անուն - բային, ոչ թէ ո՞վ է կարդացողը և

ո՞վ թշնամանողը, այլ թէ է՞նչ եմ կարգում, է՞ք եմ կարգում, ո՞ր տեղ եմ կարգում, ո՞ր հետ ես թշնամացել, է՞նչ ես թշնամացել, ո՞ր խմբին ես թշնամացել. մի խօսքով մեզ հետաքրքրողը ուրիշ բան է, քան ենթական:

Թէ երբեմն ենթական մեծ նշանակութիւն ունի, տարակոյս չը կայ. բայց արդեօք միայն նա՞: Մի թէ 480 թուականին Թեմիստոկլէսը պարսիկներին յաղթեց Սալամիսի մօտ, նախադասութեամբը՝ Թերմիստոկլէսի մասին միայն տեղեկութիւն եմ հաղորդում. և արդեօք ոչինչ չեմ ասում յաղթուած պարսիկների և այն կղզու մասին, որի կշտին որ յաղթութիւն ստացուեցաւ, նոյնպէս և այն թուականի մասին, երբ որ այդ կատարուեցաւ. Եւ շատ անհետեւ բան կը լինէր, եթէ ամենայն նախադասութիւն միայն մի տեղեկութիւն յայտնէր և նորա մէջ բովանդակած բառերից իւրքեանչիւրը յատուկ նշանակութիւն չունենար, անշանակ լինէր, եթէ աւելի ճշտելու մօտք աւելացնենք, թէ նախադասութիւնը առաւելու ենթակայի մասին է ծանուցում տալիս, այս էլ սխալ գաղափար կու տայ առ հասարակ բոլոր նախադասութեանց մասին, Հետեւեալ նախադասութիւններում որ բառը աւելի է հետաքրքրում մեզ. «այս մարդը խիստ յարգելի է» մեր քաղաքի բոլոր բնակիչները պատուում են այս մարդուն, այս մարդուց միշտ կարելի է բարիք սպասել, այս մարդուն անպայման հաւատացէք, այս մարդու արգարամտութիւնը իրա թշնամիքն էլ կը վկայեն, մեր խաղաղութիւնը այս մարդով հաստատուեցաւ, Անշուշտ «այս մարդ» գաղափարն է, որ նշանակութիւն ունի բոլոր նախադասութիւններում, թէպէտ նա մի անգամ միայն անուն - բայի է, իսկ միւս անգամ խնդիր - սեռի է, յետոյ խնդիր - բնութեան զանազան հոլովներով, վերջապէս մի անգամ էլ—յատկացուցիչ, Բայց ով որ կարծում է, թէ նախադասութեան դրսեւոր մասը կազմում է ենթական, նորա տեսութեան համաձայն պէտք է ասելիք, թէ առաջին նախադասութեամբ միայն տեղեկութիւն ենք ստանում այս մարդու մասին, իսկ երկրորդով բոլոր բնակիչների, երրորդով բարիքի, չորրորդով՝ ձեր, հինգերորդով արգարամտութեան, վեցերորդով խաղաղութեան մասին, Եւ այս բանը մենք էլ չենք հերքի մանաւանդ որ այն տեղ խօսվում է և ուրիշ շատ բանի մասին՝ յարգութեան, հաւատարմութեան, մարդու թշնամիների մասին ևս, սակայն եթէ ամբողջ խօսքի դիտումը և դրսեւոր բովանդակութիւնը լաւ կ'ընենք, բոլոր վեց ասութիւնները վերաբերութիւն ունին առ հասարակ այս մարդուն, որ գովեստներով փառաբանվում է, Վա՛ր եթէ դատաւորը ինձ հարցնէ, «ի՞նչ ունիս ասելու այն աթաղաթի մասին», և եթէ պատասխանեմ. «ես նորա մասին կարող եմ տեղեկացնել թէ նորան (ես) տեսել եմ այն միջոցին, երբ որ . . . » միթէ

ուրեմն առաւելապէս կամ մասամբ իւր խօսել եւմ իմ անձի՝ իսկ ամբաստանելի մասին՝ երկրորդաբար կամ բնաւ ոչի՞նչ։

Վերոգրեալ բացատրութիւնները այն նպատակն ունէին, որ հասկանալի թէ նախադասութեան կենդրոնը ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ դիմադրէ՞ս, և թէ նորա մէջ ամենայն բառ խորհուրդ և նշանակութիւն ունի։ Դիմաւոր բայն է այն արմատն ու բունը, որից որ ծլում է ամբողջ ծառը (նախադասութիւնը), որը որ քանի աւելի ոստեր ստանայ (վերադիրներ, խնդիրներ, որոշիչ բառեր), այնքան արտայայտելի իմաստը աւելի լաւ կը ծաղկի, այնքան աւելի կը կենդանանայ։

Այժմ լուծենք «ճնճղուկներ» առակը բացատրած սկզբան համեմատ։

Առաջին նախադասութիւն.

Մի աւերակ վանք, որ բազմաթիւ ճնճղուկներին ապաստան էր տուել, նորոգուեցաւ։

Այս նախադասութեան մէջ ինչի՞ մասին է խօսվում։ Նորոգութեան կամ նորոգուելու մասին, (չին ձեռով սովորած աշակերտը ի հարկէ կասէ վառի մասին, բայց մի քանի օրինակներով պէտք է ուղղել թերի ըմբռնումը, մինչև որ նա նոր սովորութիւն ստանայ), Միթէ ուրիշ ոչինչ բանի մասին չի՞ խօսում, զոր օր. վանքի, ճնճղուկների, ապաստանի մասին։ Անշուշտ, բայց նորոգութիւնն է այն նոր տեղեկութիւնը, ինչ որ նախադասութիւնը մեզ ծանուցանել է ուզում։

Արդ ի՞նչ նորոգուեցաւ։ Մի վանք, Դիմաւոր բայի այսպիսի որոշմունքը կոչվում է ենթակայ, իսկ ինքը դիմաւոր բայն, որով որ նորա ենթական իմացվում է կամ յայտնի կերպով (եմ, ես) կամ դէթ հարևանցի ակնարկութեամբ (է), կոչվում է նախադասութեան ստորոգելի։ Այս տեղ դիմաւոր յանգը (ուեցաւ) ցոյց է տալիս Յ-դ դէմք, այսինքն ոչ այն դէմքը, որ խօսում է, և ոչ այն դէմքը, որի հետ որ խօսում են, այլ մի ուրիշ դէմք, որի մասին որ խօսվում է։ Հայերէնում առաջին և երկրորդ դէմքի ենթական ներդրումը նշանակելը շատ անգամ աւելորդ է, որովհետեւ արդէն զօրութեամբ իմանալի է (ուսերէնում աւելորդ չէ. ուրեմն չը պէտք է շփոթել այս երկու լեզուների յատկութիւնները, մանաւանդ զգուշանալու է, որ հայերէն նախադասութիւնը օտար ձևով չը կազմուի)։

Երբ որ կարիք չը կայ վանք բառը յատկապէս իւր անունով որոշելու միւս վանքերից, ինչպէս որ մեր օրինակումն է, այն ժամանակ որոշում են միայն նորա միութիւնը, առանց այդ միութեան որ և է զօրութիւն

տալու. այդպէս մասնաւորող՝ բայց անզօր թուական անունը կոչվում է անորոշ ածական կամ մասնական ածական: Անորոշ թողնուած ժամանակ կարելի չէ ասել թէ ինչ, այլ թէ ինչ:

Մեր նախադասութեան մէջ վանքը որոշվում է ոչ միայն թէ, այլ և --տէր-- ածականով: Գոյականի բոլոր որոշիչ բառերը կոչվում են վերադիր, որոնք գոյականից նախադաս, անհոյով և եղակի են դրվում:

Մենք կարող ենք այսպէս էլ որոշել. այս վանքը (դիմորոշ բով), զարդարած վանքեր, Ուրեմն չէ՛ տեսակ ածական վերադիրներ կան:

ա. բուն ածական (իրի յատկութիւն ցոյց տուող, ինչպէս մեր օրինակում --տէր--), զոր օր. գեղեցիկ, փոքր, երկակէ:

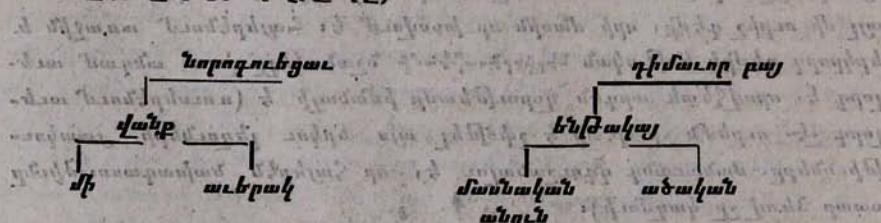
բ. մասնական անուն, մեր օրինակի մէջ թէ.

գ. դերբայ, այսինքն բայից ածանցող ածականների, զոր օր. շինած, քանդած, կանգնած, --շինող, քանդող, կանգնող, (իսկ շինածը, շինողը-- գոյական են):

դ. դերանուն, զոր օր. այն, որ: Այս կարգին են պատկանում բոլոր ածական դերանուններն (ցուցական, ստացական) և դիմորոշ յօդերը (ս, դ, ն կամ ը) իրանց պէսպէս գործածութիւններով:

Արդեօք գոյականները չէ՞ն կարող ուրիշ եղանակներով ևս որոշուիլ կամ բացայայտութիւն ստանալ: Մի նոր գոյականի միջնորդութեամբ, զոր օր. քաղաքի վանքը, բլրի վերայի վանքը, էլ ուրիշ ոչ մի կերպ: Ոչ որովհետեւ զոր օր. մակբայի միջնորդութեամբ չի կարելի ասել՝ վանքն այն տեղ, այլ ածականով այն տեղի վանքը, Ուրեմն կան երկու տեսակ վերադիրներ՝ --տէր-- և գոյ--տէր վերադիրներ:

Մենք կարող ենք նախադասութեան բառերի կախումը միմեանցից գծելով պատկերացնել, այն է իշխող բառից մի գիծ քաշելով դէպի վար, որի ծայրին իրա որոշիչ բառը կը գրուի. կամ կարելի է բառերի փոխանակ նշանակել իրանց քերականական անունները. (դիմաւոր բայից դէպի ձախ գնացող գիծը ցոյց է տալիս ենթակայի որոշիչ մասերը, իսկ աջ գնացող գիծը՝ բայի որոշիչները):

Այս օրինակում աջ կողմը ուղղուած գիծ չը կայ, որովհետեւ բայի բնութիւնը (բովանդակութիւնը) ուրիշ ոչինչով որոշուած չէ:—

Բայց վերևի ողջ նախադասութեան մէջ ուրիշ բան էլ է ասած. «որ բազմաթիւ ճնճղուկներին ապաստան էր տուել»: Արդեօք դա ինքնին և անկախ կերպով հասկանալի է. Ոչ, Ուրեմն դա է լոկ միայն որոշող մաս: Ի՞նչ է որոշվում դորա միջնորդութեամբ: Մի վանք. Դա ի՞նչ տեսակ որոշիչ է, արդեօք ածակա՞ն թէ գոյական վերադիր է: Դա մի նախադասութիւն է. Ինչո՞ւ. Որովհետեւ այդ խօսքի մէջ դիմաւոր բայ կայ, այն է՝ տուել էր, Ո՞վ կամ ինչն էր տուել: Վանքը (այսինքն այն վանքը, որի մասին որ խօսք եղաւ. և դիմորոշ յօդը այդ նշանակութիւնն ունի): Բայց նախադասութեանդ մէջ վանք բառը դրուած չէ, Ինչ միջոցով է արտայայտուած նորա մէջ վանքը: «Որ» բառի միջնորդութեամբ, Ուրեմն այս տեղ գոյական անուան փոխարէն ենթակայի պաշտօն է կատարում դերանունը: Ի՞նչ էր տուել վանքը: Ապաստան: Այս բառի ձեւն ի՞նչ է: Սա կարող է լինել եղակի ուղղական կամ հայցական, բայց այս տեղ հայցական է: Եւ ինչո՞ւ ոչ ուղղական: Որովհետեւ նորա փոխանակ ես կարող էի ասել «ապահով ապաստան» և ոչ «ապահով ապաստանը», որ աւելի ուղղականի ձեւը կը լինի: Շատ անգամ ուղղականն էլ առանց և յօդի է նշանակվում, և այն ժամանակ հայցականն ու ուղղականը կարող են շօնփոթուիլ: Լեզուն այդպիսի շփոթութեանց առաջն առնելու համար նախադասութեան մէջ բառերին սահմանել է որոշ կարգ: Լաւագոյն կարգը այս է. նախ ուղղական (ենթակայ), ապա հայցական (խնդիր - սեռի): Ուրեմն տեսանք, որ դիմաւոր բայն որոշվում է հայցականով: Արդեօք հայցականը միայն Յ-դ դէմքն է որոշում: Ոչ, նա կարող էր որոշել նոյնպէս և այս ձեւերը «տուել էիր», «տուել էի»: Եւ յատկապէս ինչ է որոշում դա: Բայի բովանդակութիւնը, տալը: (Մեր բայն երկու որոշում ստացաւ. ո՞վ էր տուողը, ի՞նչ էր տուել): Եթէ նախադասութիւնը կրաւորական ձեւ ստանայ, այն հայցականից ի՞նչ կը կազմուի: Ենթակայ—«ապաստանը տրուեցաւ ճնճղուկներին»: (Ամենից լաւ նշանը այս է հայցականը ճանաչելու համար):

Այսպիսի հայցականը, որ բայի բովանդակութիւնն է որոշում և կրաւորականի փոխուելով ենթակայ (ուղղական) է դառնում, կոչվում է նախադասութեան խնդիր - սեռի:

Ո՞ւմն էր տուել վանքը ապաստան: Ճնճղուկներին: Սա տրական է. Ուրեմն բայի բովանդակութիւնը կամ զօրութիւնը տրական հոլովով էլ աւելի ևս կարող է որոշուիլ: Այդպիսի տրականը նոյնպէս կոչվում է խնդիր, բայց խնդիր - բնութեան:

Իսկ ուրիշ հոլովներով չի՞ որոշուած: Մեր բայն՝ ոչ, բայց ուրիշ բայերը որոշվում են: Ձոր օր. սեռականով՝ «հրամանը իշխանին է», «հօր ունեցածը որդեկը կը համարուի»: բացառական՝ «եղբորից» լսեցի»: «Բռն-

որից փախանք. գործիական՝ «Դրանի կաշառեց» : «Կը-ցա-նի խփեց» : նաև նախադրութիւններով «Թաղգմանի հետ խօսեցի» : «տաճարի մէջ գտնուեցաւ» : «Ժամանակով ամէն բանը կը փոխուի» մենք էլ ժամանակի հետ» : «գնացի միւլ իջեանը» : «նոցա վեր» կասկած ունին» : Ի՞նչ ինչ միջոցով կը որոշուի : Մակբայով «նստած եմ» «այս-պէս» : երէի եկաւ» :

Ինչով է զանազանվում «որ բազմաթիւ ճնշողութիւններին ապաստան էր տուել» միջանկեալ նախադասութիւնը՝ գլխաւորից : Կիսակատար իմաստով, որ որքան «յաւելուածներ ստանայ» ինքը առանձին առած՝ միշտ անբաւարար ձև կ'ունենայ և իւր կիսակատար միտքը չի ամբողջանայ :

Թէպէտ հետեւեալ նախադասութիւնն էլ անկատար իմաստ է արտայայտում՝ «մանուկը առաւ» : բայց եթէ վերան աւելացնեմ որոշիչ մասեր, զոր օր. «ինձանից իմ գիրքը» : այնուհետև նախադասութիւնը լիովին հասկանալի կը լինի : եթէ գիտենամ, թէ ո՞վ է խօսողը և ո՞ր մանուկի ցուցումն է անում ցուցական և յօդը : Իսկ մեր նախադասութիւնը ինչ բառերով էլ որ զարդարենք, իւր յատուկ կազմութեան պատճառով մի բաւարար իմաստ բնաւ չի ստանայ : զոր օր. «որ շատ տարի շարունակ զուարթաբարոյ ճնշողութիւններին ապահով ապաստանութիւն էր տուել» :

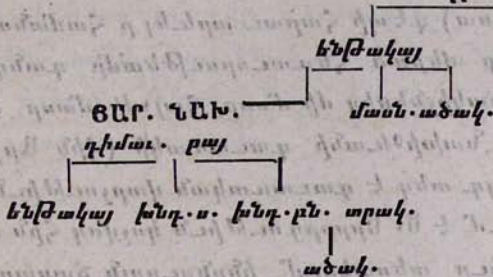
Այսպիսի նախադասութիւններ կոչվում են յարգութեամբ (տեղին նայելով նաև միջանկեալ) : իսկ գլխաւորը՝ յարաբերեալ : Նոքա սկսվում են կամ յարաբերական դերանունով (որ) կամ շաղկապներով (որովհետև, եթէ, մինչդեռ) :

Այսպիսի երկրորդական նախադասութիւնները արդեօք գլխաւորից առաջ կամ յետ կարգուած լինին, կամ թէ միջանկեալ լինին, ինչպէս որ մեր օրինակում է :—միշտ գլխաւոր նախադասութեան որոշողի արժէք ունին : Մեր օրինակում երկրորդական նախադասութիւնը ենթակայի վերագրի պաշտօն է կատարում : այն ևս ածական վերագրի պաշտօն : Եթէ այդպէս է : ապա ուրեմն մենք պէտք է կարողանանք բառերը այնպէս միաւորել, որ երկրորդական նախադասութիւնը ածական վերագրի դառնայ : ինչպէս որ այդ երեւոյթը տեսնում ենք հետեւեալից՝ «մի ապաստան տուող, աւերակ վանք» կամ որ գոյական վերագրի դառնայ : «մի աւերակ վանք, ճնշողութիւնների սիրելի օթեանը» : Միթէ կարելի չէ՞ այդպիսի փոփոխութեան մէջ պահպանել երկրորդական նախադասութեան բառերը : Անշուշտ : բազմաթիւ ճնշողութիւններին ապաստանութիւն տուող մի հին վանք» : Բայց այս ձևով խօսքը ծանր և ճապաղ է դառնում : մանաւանդ միշտ էլ հնար չի լինում երկրորդական նախադասութեան բառերը նոյնութեամբ պահպանել : Զոր օր. «այս մարդը, որի մտքովութեան որ հաւատում եմ» : Սորա իմաստը նոյնութեամբ յայտնելու համար՝ ո՞չ ապագէն կը ստիպուինք զոր օր. հետեւեալ նոր ձևակերպութիւններով խօսել :

ա) այս իմ փորձած մարդը*) Բ) այս մարդը, իմ անխաղաղ (վտառահար) խորհրդականը, Ներքին երկրորդական նախագասութիւնը այնպէս կը փոխուի, որ այնուհետեւ գլխաւոր նախագասութեան բառերը որոշէ սեռական հոլովով (յատկացուցիչ դառնայ) կամ այլ հոլովներով և նախագասութիւններով. ուրեմն միշտ իրեւ մի վերադիր ձեւնայ. Ուստի կարող ենք այդպիսի նախագասութիւնները վերադիր նախագասութիւն ևս կոչել:

Պարէր Ռէդը Բարդ Նախագասութեան
(գլխաւորի և յարաբերականի).

ԳԼԽ. ՆԱԽ.
ԳԻՄ. ԲԱՅ

Ներկորդական նախագասութեան այն բառը, որով գլխաւորն ու երկրորդական նախագասութիւնները իրար հետ միանում են (որ), ի հաշիւ չենք առնում, բայց պատկերի մէջ գծով ցոյց ենք աւելիս, թէ յարաբերական նախագասութիւնը ինչպէս նախագասութեան որ անդամի (ենթակայի) որոշումն է կազմում:

Ուշադրութեամբ պետք է դիտել պատկերից, թէ ինչպէս գլխաւոր նախագասութեան միայն երկուսն այնքան զանազան որոշիչներ է ստացել, մինչքան ինքը բայն (բայի բովանդակութիւնը) զուրկ է մնացել այդպիսի բացայայտութիւններից:

(Հարունակելի)

Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆ.

(*) Շատ քիչ լեզու կայ, որ բառերը այդպէս միացնէ, ինչպէս հայերէնն է ասում. իմ փորձած մարդը, իմ ստանած անտառը, իմ սցեքելով ջաղաքները — լեզուի կանոնով են ձեւակերպած եւ իրականում ունում ենք սյդպէս, թէպէտ ոչ մարդը իմն է, ոչ անտառը եւ ոչ ջաղաքները. սակայն լեզուի սովորութիւնը այդպէս է հաստատել: